

Солженицына основаны на общественно-политической публицистике и реалистическом изображении. В статье подчеркивается, что два писателя, А. Солженицын и И. Салахов, смогли проявить мужество в этом отношении, не прибегая к своему собственному стилю письма.

Ключевые слова: мемуары, эпистолярное наследие, враг народы, критический реализм.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Ахметов З., Шаңбаев Т. Словарь литературных терминов – Алматы: «Ана тілі», 1998.
- 2 Салахов И.Н. Кольма хикәяләре: фажиға-хроника. –Казан: Татар. кит.нәшр., 1989. – 256 б
- 3 Салахов И.Н.Черная Колыма: (Хроника одной трагической судьбы) / пер. с татар. М. Зарипова. – Казань: Татар.кн. изд-во, 1991. – 318 с.
- 4 Салахов И. Трагедия Колымы – Көкшетау: AsVeRaShi, 2019, – 302 с.
- 5 Бердібаев Р. Образ современника в казахской прозе. – Алматы: Қазақстан, 1968. – 86 с.
- 6 Сафин М. Живая легенда Кокчетава // Аргатак. – 1999. – № 1. – С. 115-121
- 7 Кәкішұлы Т. Потерянная стрела – Алматы: Жазушы, 2002 г.
- 8 Бекиш Е. Т., Мухаметшин А. Г., Сардарова Е. А., Оразбаков А. Ж. образовательное движение и татарская интеллигенция в Казахстане // мир науки. Педагогика и психология, 2021 №3<https://mir-nauki.com/PDF/29PDMN321.pdf>
- 9 Атымұмов М. Поэтика казахских романов– Алматы: Ғылым, 1975. – 312 с.
- 10 Қыдыр Е. Какие народы сильно пострадали от репрессии? // Астана ақшамы, 29 мамыр 2018 г.
- 11 Чернышевский Н.Г. Избранные произведения в 3-х томах // Пол. собр. соч. – Москва: «Худ. Литературы», 1947. – 313 с.
- 12 Тұрлыбекова А, Садыкова А, Мұсағажина А. Как Казахстан превратили в большую тюрьму? // Астана ақшамы, 28 мамыр 2022 с.
- 13 Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. В 4 т. – Москва: ИНКОМ НВ, 1991. - 432 с.
- 14 Мәулен Д. Проблемы мировоззрения сказителей, ораторов и импровизаторов в афоризмах. // Ел кз. 24.09.2017 г.
- 15 Солженицын А.И. Бодался теленок с дубом. Очерки литературной жизни. –Paris: YMCA-Press, 1975 г.

Материал поступил в редакцию журнала 10.11.2023

FTMAP: 17.01.11

DOI: [10.59102/kufil/2023/iss4pp91-102](https://doi.org/10.59102/kufil/2023/iss4pp91-102)

А. А. Демесинова¹, Г.К.Кажобаева¹

¹Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, 020000, Қазақстан Республикасы

ФЭНТЕЗИ МИФОЛОГИЯСЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ

Әртүрлі сипаттағы фэнтези қазіргі мәдениетте кең орын алады. Фэнтези дербес жанр бола отырып, ХХ ғасырдың жарқын құбылысына жатады, бұл зерттеушілердің де, оқырмандардың да, әсіресе жастардың қызығушылығын арттыратыны сөзсіз. Аталған құбылыстың кең таралуы, соның ішінде фэнтези эстетикасының басқа өнер түрлеріне енуі және рөлдік қозғалыстың таралуы мұны жақсы сипаттайды.

Әрине, кез-келген жанрдағы әдебиет оқырманға әсер етеді және белгілі бір дәрежеде оның дүниетанымын қалыптастырудың қайнар көзі болып табылады, атап айтқанда, фэнтези әдебиеті негізінен аталған жанр оқырмандары арасында эскапистік тенденцияларды тудыратын құбылыс ретінде қабылданады. Мұндай стереотип осы

жанрдағы баяндаудың өзіндік ерекшеліктеріне байланысты қалыптасады, оны тек фэнтези әдебиетіне қызығушылық танытатын және осы негізде әлеуметтік топтарға бірігетін шектеулі адамдар тобы толық қабылдайды деп болжанады. Біздің мақаламызда осы стереотипті талдауға және оны растауға немесе жоққа шығаруға ұмтыламыз.

Кілт сөздер: фэнтези, мифология, философиялық аспект, эскапистік тенденциялар, жанрлық ерекшеліктері, постмодернизм, романтизм.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Фэнтези жанры ХХ ғасырдың басында пайда болды және ғасырдың ортасына қарай өзінің классикалық түрінде қалыптасты, Батыс қоғамының әлеуметтік мәселелерінің өзіндік индикаторына айналды. Қазақ әдебиетіндегі фэнтези жанрында алғаш қалам тербеген жазушы Тауық Рымжанов болса, қазіргі таңда қазақ фэнтезиі әлі де қалыптасып, жетіліп кемелденіп келеді. Қазақ әдебиетіндегі фэнтези шығармаларының көрнекті авторлары қатарында Т.Сәукетаев, Б.Ыбырайым, Р.Сауытбай, И.Нұрғалиев, Т.Ермашев, З.Наурызбай мен Л.Калаус, Қ.Мүбарак, Б.Болатханова және басқа жазушыларды атауға болады. Фэнтези феномені постмодернизм дәуірінде адамның алдында тұрған кейбір дүниетанымдық сұрақтарға жауап ретінде қалыптасты. Біз диссертациялық зерттеу мен осы мақаланы әзірлеу барысында әлем әдебиетінің жауһарларына жататын классикалық және заманауи фэнтези шығармалары мен қазақ әдебиетіндегі фэнтези жанрында қалам тербеген жазушылардың шығармаларын салыстыра отырып, олардың үндестігі мен айырмашылықтарын анықтауға бағытталған ғылыми және әдеби талдау тәсілдерін қолдандық. Фэнтези мифологиясының философиялық таным әдістері арқылы маңызын зерттеуге тырыстық. Екі қуатты дәстүрді біріктіре отырып, фэнтези дүниетанымдық негіздерді қалыптастыру үшін үлкен әлеуетке ие, бұл бізді осы мәселені жан-жақты зерттеуге міндеттейді.

КІРІСПЕ

Әлемдік әдебиеттану ғылымында М. Элиаде, Е.М. Мелетинский, К. Леви-Стросс, М.И. Стеблин-Каменский, В. Пропп, В. Мириманов және В.Н. Топоров сияқты шетелдік мифологтар мифологиялық дәстүрге сүйенген талдаумен айналысты. Әдеби мәтіндерді талдаудың теориялық және әдіснамалық негізін М. Бахтин, А. Гуревич, Н. Лейдерман, А.Ф. Лосев, Т. Рибо, П. Сумтор және Т. Торопованың еңбектері құрады.

Романтикалық дәстүр мәселелерімен негізінен В.В. Вансолов, В.С. Толкачева және О.В. Виноградова, сондай-ақ И. Карпов, Д. Обломиевский, Г.А. Соколова, М. Тертерян, К. Хорват және Э.Н. Шевякова зерттеуге зор үлес қосты. Сонымен қатар, В.Л. Гопман, А.И. Самсонова және В. Гончаров сияқты зерттеушілер фэнтезиді әдебиеттің дербес жанры ретінде зерттеді.

Алайда, бұл зерттеулердің көпшілігі романтизмнің мифологиясы мен әдебиетіне жеке құбылыстар ретінде немесе олардың фэнтези жанрындағы жеке көріністерін зерттеуге арналған. Мифологиялық және романтикалық дәстүрлерді өзгерту тұрғысынан фэнтезиді және оның оқырмандардың дүниетанымын қалыптастырудағы рөлін жалпылама зерттеу осы тақырып үлкен ғылыми қызығушылық тудырғанына қарамастан, әлі жүргізілген жоқ.

Әдебиет пен миф – күрделі құрылымы бар және қалыптасуы мен дамуының әсерлі тарихы бар мәдениеттің екі құбылысы, бірақ осы зерттеу аясында бізді олардың тығыз өзара әрекеттесуі, атап айтқанда мифтің кейбір әдеби жанрлардың қалыптасуына әсері қызықтырады. Мифті белгілі бір құбылыс ретінде анықтауда көптеген зерттеушілер анықтайтын белгілі бір күрделі мәселе бар – мифтің әртүрлі түсіндірмелері оны толық сипаттауға мүмкіндік бермейді. Бұл жөнінде өз еңбегінде В. Мириманов атап өткендей: «антропология, тарих, филология, дін, философия және т.б. тұжырымдайтын миф анықтамаларының бұлыңғырлығы мен көптігі және «мифтің» ауызша белгісі бүгінде бір-бірін жоққа шығаратын мағыналармен корреляцияланып, көп мағыналы нәрсе ретінде ғана емес,

сонымен бірге өте белгісіз нәрсе ретінде де қолданылатындығы осы құбылыстың мәнін көрсетеді» [1].

Мифологиялық сана бізді белгілі бір мәдениеттегі мифтің қызметінің маңызды сипаттамаларының бірі ретінде қызықтырады. В.П. Рудневтің пікірінше, мифологиялық сана – бұл «барлық негізгі мәдени бинарлы оппозициялардың, ең алдымен өмір мен өлімнің, шындық пен өтіріктің, иллюзия мен шындықтың арасындағы бейтараптандырғыш болып табылатын сана күйі» [2]. Мифтің осы қасиетін қолданудың кең салаларының бірі – саяси және идеологиялық насихат, бұл құбылысты зерттеуді бүгінгі күнге дейін өте өзекті етеді.

Алайда, тағы бір аспект бар, оны атап өту маңызды: миф адамзаттың бүкіл өмірінде өзекті болып табылатын білімді қамтиды. Бұл білімнің формасы өзгереді және өзгертеді, дегенмен, қандай жағдай болмасын, танымал болып қалады. Е.М. Мелетинский: «Тікелей эксклюзивті эволюционизмге қарсы» [3], дегенмен, «мәдениет тарихында айқын көрінетін стадиялды типологияны мойындайды». Осыған сәйкес ұстанымдар миф мәдениеттің негізгі құбылыстарының көпшілігінің оларды қалыптастыру процесінде тікелей ізашары болып табылады, соның ішінде ол жалпы әдебиетті және атап айтқанда әдеби жанрларды қалыптастыру мен дамытудың қайнар көзі болып табылады.

Зерттеуіміздің ғылыми жаңашылдығына мифологиялық және романтикалық компоненттердің болуы және олардың оқырмандар арасында эскапизм тенденциясын қалыптастырудағы рөлі тұрғысынан фэнтези жанрын талдау жатады. Сонымен қатар, зерттеудің нәтижелері негізінде қиял-ғажайып әдебиет кеңістігіндегі романтикалық және мифологиялық компоненттердің бұрын анықталған байланысының жалпы дүниетанымға және осы әдебиетті оқырманның эскапизм тенденциясын қалыптастыру ерекшелігіне әсер ету дәрежесін анықтауға қол жеткіздік деп есептейміз.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

Ғылыми мақаланы жазу барысында зерттеудің негізгі әдістері ретінде теориялық талдау және синтез, атап айтқанда әдебиеттерді талдау сияқты жалпы ғылыми әдістер қолданылды. Сонымен қатар, фэнтези құбылысының нақты қасиеттерін зерттеу кезінде біз салыстырмалы тәсілді қолдандық. Мақаланы жазу барысында алдымен мифологияның әдебиеттегі алатын орны мен әсері зерттелді, содан соң дербес әдеби жанр ретіндегі фэнтезидің мифологиялық элементтері зерделенді, мифологияның фэнтези туындыларына ықпалы қарастырылды, ең соңында фэнтези мифологиясының заманауи адамның дүниетанымын қалыптастырудағы рөлін анықтауға талпыныс жасалды. Фэнтези шығармаларын философиялық тұрғыдан зерттеген ғалымдардың арасынан бұқаралық мәдениеттегі фэнтезилік образдың ерекшелігін анықтауға арналған Д.А. Толстикovskyның диссертациясын атап өтуге болады. Н.В. Помогалова фэнтезиді адамның әлеуметтік ортаға бейімделуінің құралы ретінде зерттеген. М.А. Марков өз еңбегінде магия феноменін зерттей отырып жанама түрде фэнтези мәселесін қозғаған. Фэнтези шығармаларының философиялық мәнін ашуға шетелдік Бодрийяр Ж., Батай Ж., Делез Ж., Клоссовски П., Носов Н.А., Баева Л.В., Кирик Т.А., Пронин М.А. және басқа бірқатар ғалымдар сүбелі үлестерін қосқан. Мақаланы әзірлеу кезеңдерінде фэнтезиге негіз болған мифологияның философиялық мәнін ашуға шетелдік ғылыми әдебиеттерде жеткілікті зерттеулер болғанымен, қазақ мифологиясының қазақ әдебиетіндегі фэнтези жанрына әсерін философиялық тұрғыдан ой елегінен өткізу, мәнін түсіндіру мәселесіне жеткілікті ден қойылмай отырғандағы байқалады.

НӘТИЖЕЛЕР

Әдебиет бірқатар зерттеушілердің пікірінше осы трансформацияның нәтижелерінің біріне айналды, сонымен қатар қазіргі уақытта бұл қазіргі мәдениеттегі мифтің сәтті сақталуының бір жолы: дәстүрлі баяндау формасын өзгерту, миф оны өзгертілген, бірақ танылатын идеялар мен құндылықтардың аудармашысы ретінде қолданады. Бұл факт бізді

фэнтези әдебиетінің жанрлық сипаттамасы мәселесіне әкеледі, өйткені қазіргі уақытта фэнтезиде мифологизмнің ең жарқын белгілері бар.

Жанр ұғымы, сондай-ақ миф ұғымы өте кең және оны біржақты анықтау мүмкін емес, бірақ оның мәні туралы көзқарастар, мысалы, фэнтези ұғымының мәнін анықтауға қарағанда әлдеқайда аз. Фэнтезиді талдау барысында біз оны «әдеби шығарманың белгілі бір түрі» деп сипаттайтын жанр ұғымын анықтауға назар аударамыз [4].

XX ғасырда бұл процесс өнердің барлық түрлерінде, атап айтқанда әдебиетте әсерлі пропорцияларға ие болды. Өнердегі жаңа бағыттар осы тарихи кезеңде қалыптасқан әлеуметтік-мәдени және саяси жағдайдың ерекшеліктеріне жауап болды және танымдық, идеялық-бағалау, бейнелік-көркемдік элементтердің ерекшеліктеріне ие бола отырып, өнердің жанрлық-түрлік жүйесіне ендіруді қажет етті.

Фэнтези, осы анықтама тұрғысынан, XX ғасырдың бірінші жартысында әдеби жанр ретінде қалыптасты, бірақ әлі күнге дейін бұл құбылыстың бастаушысы және бастапқы көзі болған бірыңғай көзқарас жоқ. Әдетте ғылыми фантастика мен ертегі фэнтезидің алдыңғы жанрлары деп аталады. Сонымен қатар, біз айтқанымыздай, мифтің фэнтези жанрының қалыптасуы мен дамуына тікелей әсері жиі байқалады. Мысалы, «Ефремованың түсіндірме сөздігі» фэнтезиді келесідей анықтайды: «Фэнтези - фантастика, аңыз, миф және эпостың ерекшеліктерін біріктіретін әдеби жанрлардың бірі» [5].

Фэнтези құбылысының жанрлық ерекшелігін жақсы түсіну үшін бірқатар жанрлар мен мәдени құбылыстарға тән белгілердің ұқсас араласуы оның басты ерекшелігі болып табылатындығын атап өтеміз: «Сюжеттер ертегілермен, кельт және Скандинавиялық дастандарда (атап айтқанда, Уэльс «Мабиногионымен» және исландиялық «ақсақал Эддамен» бейнеленген мифтермен байланысты), ерте Орта ғасырлардағы қаһармандық эпоспен (мысалы, «Беовульфпен») және «Артур» циклі тәрізді рыцарлық романдармен өте тығыз үйлескен» [6].

Қазақ әдебиетіндегі балалар фэнтезиінің екі қайнар көзі бар: а) қазақ ауыз әдебиетінің, фольклорының, халық ертегілерінің, әдеби ертегілердің, мифологиясының мотивтері мен кейіпкерлері; ә) ағылшын жазушылары, фэнтези жанрының «аталары» Джон Р.Р. Толкин, К. Льюис және Ф. Пулманның шығармалары.

Сонымен, фэнтези - бұл белгілі бір дербес жанр деп айтуға болады, оған қатысты Т.Рибоның «Әдебиет мифология болып қала береді, өркениет шарттарына өзгертілген және өзгергіштікке бейімделген құбылыс», - деген сөзін келтіруге болады [4]. Жақында пайда болған фэнтези феномені қазіргі уақытта көркем әдебиеттің жанрлық-түрлік жүйесінде орны бар, өзіндік ерекшеліктері, негізгі белгілері мен сипаттары бар. Сонымен қатар, фэнтези жанрының кейбір ерекше белгілері қазіргі мәдениеттегі мифологиялық ойлау құбылысының өзгеруі мен қайта түсіндірілуінің нәтижесі болып табылады.

Фэнтези әдебиеті мифологияның «мұрагері» болып табылады, ол миф пен жалпы әдебиеттің делдалдық байланысын растаған Т. Рибо тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар оның жанрлық және сюжеттік сипаттамалары тұрғысынан да солай. Мифологиялық сюжеттер мен бейнелерді тікелей еншілеу, сондай-ақ олардың қазіргі мәдениетке тән емес негіздемесі мен сипаттамасын мифологиялық дәстүрдің негізгі ережелерін сипаттауға және жүзеге асыруға болатын ерекше кеңістік құратын фэнтези әдебиетінің ерекше сипатымен түсіндіруге болады.

Мұндай тенденциялар оқырмандардың дүниетанымына жаһандық тұрғыдан әсер етуі мүмкін, өйткені мифология мен әдебиет оның қалыптасуының қуатты көздері болып табылады, сондықтан осы мәселені егжей-тегжейлі талдау үшін біз дүниетаным ұғымының анықтамасына жүгінеміз. Бұл зерттеуде біз дүниетанымның келесі анықтамасына сүйенетін боламыз, өйткені ол қарастырылып отырған мәселе тұрғысынан өте кең: «Дүниетаным - бұл әлемге және адамның осы әлемдегі орнына деген көзқарастар жүйесі, көбінесе адамның оған, басқа адамдарға, өзіне деген көзқарасын анықтайды және оның жеке құрылымдарын қалыптастырады. Дүниетаным адамның қоршаған шындықпен – табиғатпен және қоғаммен практикалық өзара әрекеттесуінің күрделі нәтижесі ретінде пайда болады. Дүниетаным

адамның әлеуметтік әл-ауқатын, өзін-өзі тануын, оның құндылық бағдарларын, бағалары мен мінез-құлқын анықтайды» [7].

Кейбір қорытындыларды шығарайық. Мифтің негізгі сипаттамасын әлемнің рационалды емес, сезімтал танымы деп санауға болады, ол рационалды және эмоционалды басымдыққа негізделген білімнің негізгі заманауи әдісінен түбегейлі ерекшеленеді, дегенмен көбінесе рационалды бастама басым болады. Миф қарапайым болса да әлеммен өзара әрекеттесу тәсілімен және көбінесе қарабайыр ойлаудың рудименті ретінде қабылданады, ешқашан адамның мәдениеті мен санасынан толығымен жоғалып кетпейді, басқа формаларға айналады, атап айтқанда әдебиетке енеді. Өзімізге белгілі – рудимент (латынша rudimentum – негізі, түбірі деген мағынада, ағылшын тілді әдебиетте көбінесе vestigium, vestige – ізі, қалдығы деген ұғым көбірек қолданылады) көркем әдебиетте эволюциялық дамуы барысында өзінің бастапқы мағынасын жоғалтқан құбылыс немесе ұғым.

«Трансформацияланған мифтің» жанрлық байланысын талдай отырып, жанрлар жүйесі мәдениеттің даму процесінде күрделене түсті, барған сайын бөлшектенуге ұшырайды және әдеби ағымдар мен бағыттардың кеңеюіне қызмет етеді деп қорытынды жасауға болады. Фэнтези әдебиеті осы тұрғыдан алғанда оның жанрлық байланысын анықтауды және негізгі семантикалық жүктемені талдауды қажет ететін салыстырмалы түрде жас құбылыс. Атап айтқанда, қазіргі уақытта фэнтези жанры мифологиялық мотивтерді қазіргі шындыққа айналдыру және аудару тәсілдерінің бірі болып табылады. Мысалы, З.Наурызбай мен Л.Калаустың «Бату мен достарының Алтын тостағанды іздегені» және оның жалғасына жататын, тағы екі кітаптан тұратын көпсериялы фэнтезиінде авторлар Бату деген қазіргі заман баласы мен оның достарына ежелгі Сақ, Оғыз, Түркі, арғықазақ мифологиясындағы дүниетаным мен құндылықтарды шытырман оқиғалар сюжеттері арқылы жасөспірімдерді қызықтыратын тілмен, пайыммен баяндай білген.

Сонымен, миф, фэнтези және дүниетаным сияқты құбылыстарды талдау процесінде эмоционалды және ұтымды негізді бөліп көрсету оларды тікелей (немесе жанама) байланысты және өзара әсер ететін құбылыстар ретінде қарастыруға негіз береді деп айтуға болады. Мифологиялық ойлау әлемді көркемдік, эмоционалды қабылдаумен байланысты, дүниетаным, өз кезегінде, эмоционалды және ұтымды негізде қалыптасады, ал әдебиет (атап айтқанда, фэнтези жанры) осы құбылыстар арасындағы медиатор ретінде әрекет етеді, көзқарасқа байланысты көркем ойлаудың өнімі немесе рефлексия нәтижесі, мәдениеттің өзін-өзі ойлауының өнімі ретінде әрекет етеді.

Жүргізілген талдау негізінде біз өткен ғасырда әдебиеттің дербес құбылысына айналған фэнтези жанры қазіргі мәдениеттегі мифологиялық ойлау құбылысының өзгеруі мен қайта түсіндірілуінің нәтижесі деп айта аламыз.

ТАЛҚЫЛАУ

Фэнтезиді әдебиет жанры ретінде қарастыра отырып, біз оның ерекшеліктерін қалыптастыруға әсер ететін көптеген көздер бар екенін атап өттік: миф, Еуропалық фольклор, ғылыми фантастика және т.б. Бұл тізімдегі шешуші рөлдердің бірін атқаратын бағыт миф болып табылады. Ол кез-келген эпикалық жанрдың негізінде жатыр және оның баяндау және мазмұндау аспектісіне белгілі бір дәрежеде әсер етеді. Алайда, фэнтези жанры эпикалық жанрлардың эволюциялық даму тізбегінде жалғыз тұрады, бұл оны жіктеу мен сипаттауды қиындатады. Оның көркем әдебиеттің арғы жанрлық жүйесіндегі орнын және мифпен ресми және мазмұнды байланысын анықтау үшін мифті фэнтезиге айналдыру процесін қарастырып, фэнтези әдебиетін қалыптастырудың қайнар көздеріне айналған құбылыстарды талдаймыз. Ең алдымен, жалпы фантастикалық әдебиетті және әсіресе фэнтези жанрын дәстүрлі арғы жанрлық сызбаға енгізу өте қиын екенін атап өткен жөн, бірақ фэнтези әдебиетін талдау процесінде бірінші кезекте назар аударатын бірқатар белгілерді эпикалық жанрды сипаттау кезінде байқауға болады. Эпостың ерекшелігін анықтаудағы маңызды сәт, атап айтқанда, «эпикалық әлем қазіргі заманнан, яғни жеткізушінің (автордың және оның

тыңдаушыларының) уақытынан, абсолютті эпикалық қашықтықтан бөлінген» [8]. Мұндай сипаттама фэнтези жанры үшін де шешуші болып көрінеді. Осы туыстыққа сүйене отырып және Е.Мелетинский мен Т. Рибоның миф пен әдебиеттің туыстық және ажырамас байланысы туралы тұжырымына сүйеніп, мифтің эпикалық поэмадан өзгеруін талдау арқылы, фэнтези жанрының эволюциясына қысқаша тоқталамыз. Фэнтези жанры өз кезегінде, ұзақ әдеби эволюцияның нәтижесі бола отырып, белгілі бір дәрежеде біз қарастырған жанрлар мен құбылыстардың барлық ерекшеліктерін біріктіреді, бірақ бұл біздің зерттеуімізде үлкен қызығушылық тудыратын романтикалық және мифологиялық дәстүрдің синтезіне жатады [9]. Фэнтези әдебиетіндегі мифологиялық компонент белгілі бір әлеуметтік және кеңістіктік-уақыттық дүниетанымды қалыптастырады, ал романтикалық аспект оқырманның жеке көзқарасын қалыптастырады. Әдебиеттегі қиял ғажайып кейіпкер мен оқырман арасындағы тән романтикалық белгілердің бөлінуі лирикалық кейіпкердің дүниетанымының оқырманның жеке дүниетанымдық жүйесіне қосылуын қамтамасыз етеді, бұл фэнтези авторы жасаған нақты әлемге толығымен еруге мүмкіндік береді.

Бұл анықтамаға маңызды қосымша келесі фактор болып табылады: «Дүниетаным жеке адамның өмірі үшін іргелі функциялары бар тұтас, көп деңгейлі, күрделі ұйымдастырылған әлеуметтік қатынастар жүйесі түрінде пайда болады» [10]. Демек, дүниетаным құбылыс ретінде саналы ғана емес, сонымен қатар бейсаналық элементтерді қамтитын күрделі және көп деңгейлі жүйе болып табылады. Бұл бізге қазіргі заман адамының рудиментті мифологиялық ойлауын оның дүниетанымдық жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде сипаттауға мүмкіндік береді: «Дүниетаным жүйесінде адамның ойлары мен сезімдері, импульсі (еркі) және әрекеті, саналы және бейсаналық іс-қимылдары, сөзі мен ісі, объективті және субъективті құбылыстары біріктіріледі. Идеялар мен идеалдар тек дүниетанымды қалыптастырады, рационализациялайды, біріктіреді, оған саналы сипат береді» [10].

Саналы және бейсаналық өзара әрекеттесу дүниетанымды қалыптастырудың басты негіздерінің бірі болып табылады және осыған сүйене отырып, біз мифті бейсаналық деңгейде дүниетанымды қалыптастыратын қайнар көз ретінде сипаттай аламыз. Ал әдебиет идеялар мен идеалдарды синтездей отырып, «дүниетанымды ұтымды етеді, оған саналы сипат береді» [10]. Сол сияқты, белгілі бір адамның ғана емес, жалпы қоғамдық сананың да дүниетанымы қалыптасады. Мысалы, XX ғасырдың басында Чарльз Форт деген американдық зерттеуші бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған мақалалардан тылсым, түсіндірілуі қиын, қияли дүниелерді жинастырып, олардың каталогын жасаған [11]. Ч.Фортың каталогында жинақталған материалдарды кейіннен фантастика мен фэнтези жанрының жазушылары өз шығармаларына арқау еткен.

Егер сіз ескі салыстыруды қолданып, мәдениеттің даму тарихын және жеке тұлғаның өсу кезеңдерін шартты түрде анықтасаңыз, онда сіз қарапайым адамның ойлау ерекшеліктері мен балалардың қабылдауы мен мінез-құлқының ерекшеліктері арасында салыстыру жасай аласыз және олардың одан әрі дамуын қадағалай аласыз. А.А. Грицанов адамның дүниетанымын қалыптастырудың келесі ерекшеліктерін атап өтеді: «Дүниетаным жүйесінің генезисі тұлғаның жас ерекшеліктеріне байланысты. Дүниетаным ерте жаста субъективті бейсаналық, аңғал, стихиялық сапада пайда болады және жеке тұлғаның практикалық әлеуметтік қатынастарына жатады. Онда сезімдер, қиялдар, тілектер, қажеттіліктер, мүдделер, ерік-жігер, ұмтылыстар, бейсаналық ұмтылыстар бір-бірінен ажырамас қорытпада біріктірілген» [10]. Бұл ең алдымен стихиялылықпен, субъективтілікпен және эмоционалдылықпен сипатталатын алғашқы сана мен өзара әрекеттесудің ерекшеліктері туралы айтуға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, балалық және мифологиялық сана табиғаты бойынша бірдей, өйткені олардың негізгі сипаттамалары эмоционалдылық пен қисынсыздық болып табылады.

Адамның жетілу процесінде дүниетаным жүйесі «рационалды ойлау деңгейімен, яғни идеалдар, мақсаттар мен құндылықтар жүйесімен толықтырылады. Рефлексия, интроспекция, өзін-өзі тану саласы қалыптасады, онда бұрын қалыптасқан дүниетанымдық бағдар жүйеленеді, бағаланады және түзетіледі».

Қоғам мен адамның идеалдары, мақсаттары мен құндылықтары жүйесі, олардың «рационалды ойлау» жүйесі ұқсас түрде қалыптасады. Әдебиет қоғамдық сана саласындағы рефлексия мен интроспекцияға жауап беретін негізгі құбылыстардың бірі болып табылады, сондықтан ол қоғамдық сана шеңберінде ұтымды ойлауды қалыптастыру көздерінің бірі болып табылады. Осылайша, біз мифологиялық сана мен әдебиет өзара әрекеттесіп, жалпы қоғамдық сананың қалыптасу ерекшеліктерін және жеке адамның дүниетанымын анықтайтын әлемді эмоционалды және ұтымды қабылдаудың синтезін тағы да байқаймыз.

Мифологиялық санада да, көркем әдебиетте де үлкен рөл атқаратын маңызды ерекшеліктердің бірі - бинарлық оппозициялардың болуы. Мифологиялық ойлау тұрғысынан бинарлық оппозиция ретінде түсіндіруге болатын көптеген ұғымдар бар, бірақ біз олардың кейбіреулеріне ғана назар аударамыз – оппозициялар «жақсылық - жамандық» және «хаос - ғарыш». Бинарлық оппозиция – «әлемді танудың әмбебап құралы». Бинарлық оппозициялар әлемнің суретін сипаттауда жатыр және олар әмбебап: өмір - өлім, оң - сол, жақсы - жаман және т.б. құралады [12]. Ойлаудың бұл түрі қарапайым адамдарға тән, бірақ ол бүгінгі күнге дейін әлемді түсіну процесінде үлкен рөл атқарады.

Мифологиялық ойлаудың бинарлық сипаты бізге көптеген әдеби сюжеттерге негіз болған «жақсылық» пен «зұлымдық» категориялары мен әлемнің мифологиялық бейнесіне тән «хаос» пен «ғарыш» категориялары арасында параллель болуға мүмкіндік береді. Бинарлық оппозициялардың мағыналарын ашу арқылы хаосты сипаттауға болады тәртіпсіздіктің, әлемнің «жетілмегендігінің» нәтижесі ретінде және ғарыш - белгілі бір жерде және белгілі бір уақытта белгілі бір рәсімдерді қайталау арқылы адамдардың өмірі үшін ұйымдастырылған орын мен уақыт ретінде - бұл «хаос - ғарышқа» бинарлық оппозицияға әмбебап мағыналар береді және оны белгілі бір дәрежеде «жақсылық - жамандық» оппозициясымен анықтайды» [12].

Әртүрлі тәсілдермен бейнеленген хаос пен ғарыш ұғымдарын қолданбайтын мифологиялық жүйені табу мүмкін емес. Ұзақ уақыт бойы адам өзінің өмір сүру кеңістігін ғарыш заңдарына сәйкес реттеуге және сыртқы хаостан қорғануға тырысты: «дәстүрлі қоғамдар тіршілік ету ортасы мен оларды қоршап тұрған белгілі, белгісіз кеңістік арасындағы қарама-қайшылықпен сипатталады. Біріншісі – «әлем» (дәлірек айтқанда, «біздің әлем»), ғарыш. Қалғанының бәрі енді ғарыш емес, «басқа әлем» сияқты, бұл шайтандар, жындар, перілер, бақсы-құшнаштар, «бөгде адамдар» мекендейтін бөтен және хаостық кеңістік» [13]. Жеке бейнелер қабылдауды жеңілдетеді және кез-келген апат пен жойылуды реттелген ғарышқа қарсы нақты күшпен анықтауға мүмкіндік береді. Осылайша, мифологияда әрқашан жақсы, мейірімді, тәртіпті құбылыстар мен кейіпкерлер жаман, зұлым, тәртіпсіз құбылыстар мен кейіпкерлерді жеңіп шығуы керек.

«Жақсылық» пен «жамандықтың», «хаос» пен «ғарыштың» күресінің дәл осы қағидасы көркем әдебиетке енеді: «Миф пен эпостың алдында ежелгі мифологиядағы Геркулес пен Тесей сияқты құбыжықтарға қарсы күресушілер тұр. Мифологиялық шайқастар мен жекпе-жектер әрдайым дерлік космологиялық болып табылады және ғарыш күштерінің хаос күштерін жеңгенін білдіреді» [14]. Бұл тұрғыда бізді құдайлардың мифологиялық жекпе-жегі өзгеріп, көркемдік қасиеттерге ие бола отырып, «хаос» пен «зұлымдықты», «ғарыш» пен «жақсылықты» жақындастыратындығы қызықтырады. Мифологиялық космогенездің негізгі міндеті - хаосты жою немесе, ең болмағанда, оны бақылау - әдеби кейіпкердің ұмтылысымен ауыстырылады.

Бұл – көркем әдебиеттің басты мәселелерінің біріне айналады. Мифологиялық ойлауға тән – уақыт пен кеңістіктің қалыптасу ерекшелігі, микрокосмос пен макрокосмосты сәйкестендіру, адам мен табиғаттың өзара әрекеттесуі және эпикалық шығармаларда болатын трансформацияланған бинарлық оппозициялардың болуы сияқты ерекшеліктері өркениет жолына түскен адамзаттың жаңа эстетикалық қажеттіліктеріне бейімделу арқылы өзгереді. Әдеби жанрларды одан әрі дамыту процесінде олардың мифпен өзара әрекеттесуі неғұрлым күрделі және екіұшты сипатқа ие болады. Сондықтан біз кейбір нақты эпикалық жанрларға

назар аударамыз, олар біздің ойымызша, фэнтези жанрының ерекшелігін қалыптастыруға негіз бола білген.

Фэнтези әдебиетіндегі әмбебап табиғат құндылық сипаттамасына ие: кейіпкер табиғатпен неғұрлым тығыз қарым-қатынас жасаса, соғұрлым оның жағымды кейіпкер болу ықтималдығы артады, яғни ол «жақсылық - жамандық» әдебиетінің негізгі бинарлық оппозициясының жағымды жағын білдіреді. Көбінесе фэнтези шығармаларындағы зұлымдық өзінің мәнін бұрмалаған табиғат, ғаламның бұзылған тәртібі, хаос ретінде түсіндіріледі, бұл фэнтези әлемін құру логикасының мифологиялық ерекшеліктері бар және негізгі мифологиялық категорияларға сүйенетіндігін көрсетеді.

Фэнтези жанрының шығармаларында ерекше уақыт пен кеңістіктің болуын осы жанрдың негізгі ерекшеліктерін сипаттайтын және мифологиялық дәстүрмен тікелей байланысты маңызды белгілердің бірі ретінде ажыратуға болады. Нақты, толық құрылған, логикалық хронотоп [14] жанрдың негізгі сипаттамаларының бірі болып табылады – автор әлемнің мифологиялық көрінісінің негізгі ерекшеліктері, мысалы, нақты бинарлық оппозициялардың болуы, микрокосмос пен макрокосмосты анықтау және табиғатпен тығыз өзара әрекеттесу сияқты өзіндік, ерекше заңдар бойынша өмір сүретін әлем туралы айтады. Хронотопқа мифологиялық қасиеттер бере отырып оқиғаларды өрбіту классикалық фэнтези шығармаларында бар. Хронотоп – ежелгі грек тілінен аударғанда, хронос – уақыт, топ – орын деген мағынада оқиғаның кеңістіктегі және уақыттағы орындарының заңды байланысын білдіреді. Әдебиеттану ғылымына «хронотоп» терминін М.М. Бахтин енгізген. Зерттеуші хронотопты «уақыт пен кеңістіктегі қатынастардың айтарлықтай өзара байланысы», - деп түсіндірген [14].

Алайда, фэнтезиді мифологиялық ерекшеліктер тұрғысынан сипаттауға тек әдебиет феномені ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде де қарастыруға мүмкіндік бар. Ол үшін мақаламыздың соңында миф зерттеушілері беретін қасиетті және қордаланған уақыт пен кеңістіктің сипаттамаларына тоқтала кетейік.

М. Элиаде киелі уақытты күнделікті өмірге тән емес уақыт ретінде қарастырады: «Олардың [киелі уақыттың сәттері] осы парадоксалды секундтарда жағымсыз оқиғалар тізбегін бұзатын Ұлы уақыттағы шығу сәттері ретінде қарастырылуы мүмкін» [15]. Бұл атиптілік құбылыстың әртүрлі түсіндірмелерінің көзі болып табылады. Қасиетті уақытты идеалды немесе керісінше ретсіз болмыстың уақыты ретінде қарастыруға болады: «Оларда [жоғары мифологияларда] қасиетті уақыттың сипаттамасы» алтын ғасыры (жағымды, жаймашуақ, бейбіт уақыты) «немесе, керісінше, ғарыш күштерімен реттелетін хаос дәуірі ретінде көрсетілуі мүмкін» [15].

Осы зерттеу аясында бізді қасиетті уақыт пен кеңістік пен идеалды әлемнің, «алтын ғасырдың» байланысы қызықтырады. Қиялды белгілі бір хронотоп, қасиетті уақыт және кеңістік ретінде сипаттай отырып, мұндай байланысты байқауға болады: «Материалистік ғылыми фантастикадан айырмашылығы - фэнтези ғаламды объективті идеализм тұрғысынан сипаттайды» [15]. Идеал бастаманың болуы фэнтези идеализмі мен мифологиялық «алтын ғасыр» арасындағы байланысты байқауға мүмкіндік береді.

Осылайша, мифологиялық жүйелерге тән элементтерді қамтитын фэнтези әдебиетінің өзі ішінара мифологиялық жүйеге айналады, өйткені фэнтезидегі кеңістік пен уақыт ерекше, айрықша белгілермен қамтамасыз етілген, оқырман үшін қасиетті уақыт пен кеңістіктің рөлін атқара алады. Олардың әсері және классикалық мифологиялық жүйеге жақындығы байқалады. Бұл оқырмандардың романтикалық дүниетанымын қалыптастыруға тікелей ықпал ететін фэнтези әлемі туралы идеалистік идеяны қамтамасыз етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Фэнтези – бұл ХХ ғасырдың ортасында өзін толықтай танытқан жаңа және іс жүзінде зерттелмеген құбылыс. Бірақ оның қалыптасқан негіздері мәдениетте постмодернизм дәуіріне тән емес, жанр пайда болғанға дейін де өмір сүрген. Фэнтези әдебиеті ұзақ және күрделі

эволюциялық процестің нәтижесі болып табылады және оның маңызды қатысушылары романтикалық және мифологиялық дәстүр болды.

Осылайша, шығарманың белгілі бір кеңістіктік-уақыттық континуумын құрудың мифологиялық дәстүрі де, оқырманды шығарманың кеңістігіне қосудың романтикалық тенденциясы да фэнтези оқырмандарының эскапизмін тудырады. Айта кету керек, эскапизм тенденциясын жүзеге асыру тетіктері оқырманның осы жанрдағы әдебиетке деген қызығушылығымен және оның фэнтези әдебиетін оқу процесінде мифологиялық және романтикалық аспектінің негізгі элементтерін оқшаулау қабілетімен анықталады.

Қазақ әдебиетіндегі фэнтези шығармалары арқылы жоғарыда аталған авторлар ұмытыла бастаған түркі, арғықазақ, қазақ мифологиясы мен фольклорының, ертегілері мен аңыздарының, эпсаналары мен батырлар жырының, эпостық мұралардың қайта «тірілуі» мен ұрпақ санасына орнығуына жол салады. Өскелең ұрпақтың бабалар мұрасының кәусар бұлағынан ұлттық тәрбие мен дәстүрлердің мөлдір үлгілерін өнеге етіп алуына даңғыл жол ашатын, баланың қиялы мен адамгершілік қасиеттерін арттыратын фэнтези шығармалары кеңінен насихатталып, әдеби шығармалар түрінде ғана емес, көркем фильмдер, анимациялық фильмдер, компьютерлік ойындар түрінде ұлттық нақышта, көбінесе қазақ тілінде кеңінен таратылса құба-құп болар еді.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні, бұл жұмыстың мақсатына қол жеткізілді. Дегенмен бұл салада көптеген шешілмеген міндеттер қалды, олардың бәрін бір зерттеу мақаласында толық қамту мүмкін емес. Атап айтқанда, постмодернизм дәуіріне тән емес құбылыстарды жаһандық біртұтас мифологиялық ойлау және «басқа», параллель әлем шеңберіндегі романтикалық өмір сияқты біріктіретін фэнтези әдебиетінің танымалдығы қазіргі мәдениеттегі нақты процестерді көрсетеді. Олар түсінуді және терең талдауды қажет етеді, бірақ оны бір ғана ғылыми мақала аясында жүргізу мүмкін болмады. Біздің ойымызша, бұл сұрақ жеке мұқият зерттеуді қажет етеді және болашақта біздің зерттеу мәселеміз болуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Мириманов В. Өнер және миф: Дүние картасының орталық образы [Мәтін] / В. Мириманов. – М.: Согласие, 1997. – 327 бет.
- 2 Миф [Мәтін] / В. П. Руднев // XX ғасыр мәдениетінің сөздігі. – М.: Аграф, 1999. – Б. 242-247.
- 3 Мелетинский Е. М. Мифтен әдебиетке дейін [Мәтін] / Е. М. Мелетинский. – М.: Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетінің (РМГУ) баспа орталығы, 2001. – 168 бет: Российский государственный гуманитарный университет, 1998. – Б. 11-33.
- 4 Рибо Т. Шығармашылық қиял [Электронды ресурс] / Т. Рибо. – СПб.: Типография Ю. Н. Эрлихъ, 1901. URL: <http://www.twirpx.com/file/378124/> (қаралған күні: 03.04.2015).
- 5 Үлкен Энциклопедиялық сөздік. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/313090>.
- 6 Әдебиет және тіл. Заманауи иллюстрацияланған энциклопедия. – М., 2006. – Б. 98.
- 7 Зунделович Я. Әдеби энциклопедия // Әдеби терминдер сөздігі: 2 т. – URL: <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-0501.htm>.
- 8 Турчин В. С. Романтизм әлемі. Идеалдарды сағыну және армандау уақыты. Прологомендер // Өнертану: өнер тарихы мен теориясы журналы. – М., 2012. – Б. 98.
- 9 Галкина А. А. XIX ғасырдағы отандық музыка мәдениеті мысалындағы «орыс идеясы» ұғымындағы романтикалық дүниетанымның рөлі: филология ғылымдары кандидаты ғылыми дәрежесін алуға ізденіс диссертациясы. URL: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/rol-romanticheskogo-mirovozzrenija-v-vyrazhenii-russkoj-idei-na-primere.html>.
- 10 Дүниетаным [Мәтін] / А. А. Грицанов // Жаңа философиялық сөздік. – Минск: Книжный Дом, 1999. – Б. 456-457.
- 11 Tanner F. Boyle. Critical Explorations in Science Fiction and Fantasy #73. McFarland & Company, Inc., Publishers. London. 2020.

- 12 Бинарлық оппозициялар [Мәтін] / В. П. Руднев // XX ғасыр мәдениетінің сөздігі. – М.: Аграф, 2001. – Б. 50-51.
- 13 Eliade M. Sacred and secular [Text] – М., 1994 – Р. 144 .
- 14 Бахтин М. М. Романдағы уақыт пен хронотоп формалары. Тарихи поэтика жөніндегі очерктер. – М., 1975. – Б. 234-408.
- 15 Eliade M. Patterns in comparative religion – М., 1999. – Р. 358.

Материал 20.06.2023 баспаға түсті

Философское значение фэнтезийной мифологии

А.А.Демесинова¹, Г.К.Кажобаева¹

Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, Кокшетау, 020000, Республика Казахстан

Фэнтези различного характера занимает широкое место в современной культуре. Фэнтези, являясь самостоятельным жанром, относится к яркому явлению XX века, что, несомненно, вызовет интерес как у исследователей, так и у читателей, особенно у молодежи. Широкое распространение указанного явления, включая включение эстетики фэнтези в другие формы искусства и распространение ролевого движения, лучше всего описывает это.

Конечно, литература любого жанра воздействует на читателя и в определенной степени является источником формирования его мировоззрения, в частности, литература фэнтези воспринимается в основном как явление, порождающее эскапистские тенденции среди читателей данного жанра. Предполагается, что такой стереотип формируется из-за специфических особенностей повествования в данном жанре, который полностью воспринимается только ограниченной группой лиц, интересующихся фэнтезийной литературой и объединяющихся на этой основе в социальные группы. В нашей статье мы стремимся проанализировать этот стереотип и подтвердить или опровергнуть его.

Ключевые слова: фэнтези, мифология, философский аспект, эскапистские тенденции, жанровые особенности, постмодернизм, романтизм.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Мириманов В. Искусство и миф: Центральный образ картины мира [Текст] / В. Мириманов. – М.: Согласие, 1997. – 327 с.
- 2 Миф [Текст] / В. П. Руднев // Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1999. – С. 242-247.
- 3 Мелетинский Е. М. От мифа к литературе [Текст] / Е. М. Мелетинский. – М.: Издательский центр Российского государственного гуманитарного университета (РГГУ), 2001. – 168 с: Российский государственный гуманитарный университет, 1998. – С. 11-33.
- 4 Рибо Т. Творческое воображение [Электронный ресурс] / Т. Рибо. – СПб.: Типография Ю. Н. Эрлихъ, 1901. URL: <http://www.twirpx.com/file/378124/> (дата обращения: 03.04.2015).
- 5 Большой Энциклопедический словарь. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/313090>.
- 6 Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия. – М., 2006. – С. 98.
- 7 Зунделович Я. Литературная энциклопедия // Словарь литературных терминов: в 2-х т. – URL: <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-0501.htm>.
- 8 Турчин В. С. Мир романтизма. Тоска по идеалам и время мечтаний. Прологомены // Искусствознание: журнал по истории и теории искусства. – М., 2012. – С. 98.
- 9 Галкина А. А. Роль романтического мировоззрения в выражении “русской идеи” на примере отечественной музыкальной культуры XIX века: дис... канд. фил. наук. URL: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/rol-romanticheskogo-mirovozzrenija-v-vyrazhenii-russkoj-idei-na-primere.html>.
- 10 Мировоззрение [Текст] / А. А. Грицанов // Новейший философский словарь.– Минск: Книжный Дом, 1999. – С. 456-457.

- 11 Лосев А. Ф. История античной эстетики. Ранняя классика [Текст]: В 8 т. Т. / А. Ф. Лосев. – М.: АСТ, 2000. – 624 с.
- 12 Бинарные оппозиции [Текст] / В. П. Руднев // Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 2001. – С. 50-51.
- 13 Элиаде М. Священное и мирское [Текст] / М. Элиаде. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
- 14 Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. – М., 1975. – С. 234-408.
- 15 Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения. – М., 1999. – С. 358.

Материал поступил в редакцию журнала 20.06.2023

The philosophical significance of fantasy mythology

A.A.Demessinova¹, G.K.Kazhibaeva¹

Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan

Fantasy of various kinds occupies a wide place in modern culture. Fantasy, being an independent genre, refers to a bright phenomenon of the twentieth century, which awakens the interest of both researchers and readers, especially young people.

The widespread use of this phenomenon, including fantasy aesthetics in other art forms and the spread of the role-playing movement, describe this best of all. Of course, literature of any genre affects the reader and to a certain extent is a source of formation of his/her worldview.

Fantasy literature is perceived mainly as a phenomenon that generates escapist tendencies among readers of this genre. It is assumed that such a stereotype is formed due to the specific features of the narrative in this genre, which is fully perceived only by a limited group of people interested in fantasy literature and uniting on this basis in social groups. The article aims to analyze this stereotype and confirm or refute it.

Key words: fantasy, mythology, philosophical aspect, escapist tendencies, genre features, postmodernism, romanticism.

REFERENCES

- 1 Mirimanov, V. *Iskusstvo i mif: Centralnyj obraz kartiny mira* [Art and myth: The central image of the picture of the world] (M.:1997)
- 2 Rudnev V. P. *Slovar kultury XX veka* [Dictionary of Culture of the XX century] (M.: Aграф, 1999)
- 3 Meletinsky E. M. *Ot mifa k literature* [From myth to literature] E. M. Meletinsky. – M.: Publishing Center of the Russian State University for the Humanities (RSUH), 2001. – 168 bet: Russian State University for the Humanities, 1998. – B. 11-33.
- 4 Ribot T. *Tvorcheskoe voobrazhenie* [Creative imagination] Electronic resource St. Petersburg: Printing house of Yu. N. Erlich, 1901. URL: <http://www.twirpx.com / file/378124/> (accessed 03.04.2015).
- 5 Large Encyclopedic dictionary. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/313090> .
- 6 Literature and language. Modern illustrated Encyclopedia. – M., 2006. – B. 98.
- 7 Zundelovich Ya. Literary Encyclopedia // Dictionary of literary terms: in 2 volumes – URL: <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-0501.htm> .
- 8 Turchin V. S. The world of Romanticism. Longing for ideals and a time of dreams. Prolegomena // Art studies: journal of history and theory of Art. – M., 2012. – B. 98.
- 9 Galkina A. A. The role of romantic worldview in the expression of the “Russian idea” on the example of Russian musical culture of the XIX century: dis... candidate of Phil. sciences. URL: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/rol-romanticheskogo-mirovozzrenija-v-vyrazhenii-russkoj-idei-na-primere.html>.
- 10 Worldview [Text] / A. A. Gritsanov // The newest philosophical dictionary.– Minsk: Book House, 1999. – B. 456-457.

- 11 Losev, A. F. History of ancient aesthetics. Early classics [Text]: In 8 volumes / A. F. Losev. – (M.: AST, 2000)
- 12 Binary oppositions/ V. P. Rudnev // Dictionary of culture of the XX century. – M.: Agraf, 2001.
- 13 Eliade M. Sacred and secular [Text] – M., 1994 – P. 144 .
- 14 Bakhtin M. M. Forms of time and chronotope in the novel. Essays on historical poetics. – M., 1975. – B. 234-408.
- 15 Eliade M. Patterns in comparative religion. – M., 1999. – P. 358.

Received: 20.06.2023

МҒТАР 17.01.39

DOI: [10.59102/kufil/2023/iss4pp102-111](https://doi.org/10.59102/kufil/2023/iss4pp102-111)

Г.Ж. Орда¹, Р.А. Искакова²

¹М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Алматы, 050010, Қазақстан Республикасы

²Назарбаев Зияткерлік мектебі, Алматы, 050010, Қазақстан Республикасы

ЖАҢА ДӘУІР ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Мақалада ХХІ ғасырдағы қазақ поэзиясының даму бағыттары жекелеген ақындардың шығармалары аясында қарастырылған. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ поэзиясы күні бүгінге дейін толық зерттелмегені тақырыптың өзектілігін айқындайды.

Қазіргі қазақ поэзиясына үлес қосып жүрген Қ. Бегманов, Қ. Қайранбай, Ж. Құрман, Б. Жылқыбекұлы, М. Құнапия, М. Сейтқазынов, Т. Дәлеров, Ж. Немеребай, С. Қамшыгер, Е. Қуатбекұлы, Б. Мырзақұлов, Ш. Талап, Р. Аспанқызы сияқты әр буын өкілдерінің шығармаларын салыстыра зерттей отырып ғылыми пайымдаулар жасалған. Зерттеу нысанына алынған ақындардың шығармаларынан ұлттық поэзияның мазмұны мен пішініндегі көркемдік ізденістер жан-жақты қарастырылған. Қазақ поэзиясында қалыптасқан дәстүрдің сабақтастығы мен жаңашылдық мәселесі әдеби талдаулармен жинақталған. Қазіргі поэзиядағы жалғыздық сарыны ақындардың өмір сүріп отырған қоғам өміріне, замандастарына деген наразылықтарымен дәлелденген. Ұлттық поэзия мазмұны мен пішіні жағынан толысқаны нақты шығармалармен жинақталған.

Ұлттық поэзияның даму үрдістерін бағамдауда ақындардың шығармалары салғастырмалы, салыстырмалы әдіспен зерттелді. Зерттеу нәтижелерін филология, журналистика факультеттерінде жаңа дәуір әдебиетін оқытатын пәндерге қосымша материал ретінде пайдалануға болады.

Кілт сөздер: поэзия, лирика, мазмұн, форма, көркемдік ізденіс, дәстүр сабақтастығы, жаңашылдық.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиеті – мазмұны мен түрі жағынан толысқан әдебиет. Бұл жылдары қазақ поэзиясы толығып толысты, жаңа белеске көтерілді. Әдебиет – өмірдің көркем шежіресі болса, ақын-жазушылар – халықтың қуанышын да, қайғысын да жеткізушілер. Қай дәуір әдебиетін алып қарасаңыз да, халық тарихын жасаушы, кейінгі ұрпаққа жеткізушілер – тарихшылар мен қаламгерлер. Еліміз егемендік алғаннан кейінгі жылдары қазақ ақындары халықтың жырын жырлап, мұңын мұңдады. Поэзия – жауынгер жанр екенін ХХІ ғасырдағы ақындар өз шығармаларымен дәлелдеді.

Жаңа дәуірдегі ел тарихынан үлкен орын алатын ірілі-ұсақты оқиғалардың барлығы дерлік көркем әдебиетте бейнеледі. Ақындар ел өміріндегі түрлі тақырыпты меңгеруде